

УДК 378.147:373.2.011.3-051:37.015.31:502/504

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.10>

Сабіна ІВАНЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти, державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», пров. Учительський, 1, м. Слов'янськ, Донецька область, Україна, 84100

ORCID: 0000-0002-9655-0634

Бібліографічний опис статті: Іванчук, С. (2022). Еколого-освітнє середовище як чинник ефективності професійної підготовки майбутніх вихователів. Acta Paedagogica Volynienses, 1, 61–65, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.10>

ЕКОЛОГО-ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

Формування екологічно доцільної поведінки як невід'ємного складника екологізації сучасної освіти є головним викликом часу. У статті проаналізовано еколого-освітнє середовище як чинник ефективності професійної підготовки майбутніх вихователів. З'ясовано, що аналіз поняття «освітнє середовище» здійснюється через такі родові ознаки, як: конкретне середовище навчального закладу; умова і засіб навчання та виховання; система впливів й умов формування особистості; сукупність матеріальних, педагогічних та психологічних чинників розвитку і саморозвитку особистості; багаторівнева система умов, що забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності; природно та штучно створене соціокультурне оточення людини; субстрат індивідуалізованої діяльності, що є перехідним від навчальної ситуації до життя, тощо.

Визначено, власне, поняття «освітнє середовище» – це сукупність умов, чинників, впливів і можливостей, що створюють оптимальний простір та ситуацію для розвитку потреб, інтересів і здібностей студентів, забезпечують їхню активну позицію в освітньому процесі, особистісно-професійний розвиток та саморозвиток.

Зроблено висновок, що значення еколого-освітнього середовища у професійній підготовці майбутнього вихователя є джерелом екологічної освіти, місцем розгортання навчальної та позанавчальної діяльності, проведення екологічних й еколого-педагогічних досліджень, організації різних екологічних практик студентів, створення творчої сприятливої атмосфери для навчання, спілкування, наукового пошуку всіх суб'єктів освітнього процесу, а моделювання та організація доцільного еколого-освітнього середовища сприятиме інтеграції компонентів готовності студентів у виховання екологічно відповідальної поведінки дошкільників, опануванню професійних та екологічних цінностей, розвитку готовності як особистісно-професійної якості майбутнього фахівця.

Ключові слова: освітнє середовище, майбутній фахівець дошкільної освіти, екологічно доцільна поведінка.

Sabina IVANCHUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Preschool Education, Donbass State Pedagogical University, Uchitelsky ave., 1, Slovyansk, Donetsk region, Ukraine, 84100

ORCID: 0000-0002-9655-0634

To cite this article: Ivanchuk, S. (2022). Ekologo-osvitnje seredovyshe jak chynnyk efektyvnosti profesijnoi' pidgotovky majbutnih vyhovateliv [Ecological and educational environment as a factor of efficiency of professional training of future educators]. Acta Paedagogica Volynienses, 1, 61–65, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.10>

ECOLOGICAL AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A FACTOR OF EFFICIENCY OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS

The formation of environmentally sound behavior as an integral part of the greening of modern education is the main challenge of the time. The article analyzes the ecological and educational environment as a factor in the effectiveness of professional training of future educators. It is established that the analysis of the concept of "educational environment" is determined by the following generic features: the specific environment of the educational institution; condition and means of teaching and education; system of influences and conditions of personality formation; a set of material, pedagogical and psychological factors of development and self-development of the individual; multilevel system of conditions that provides optimal parameters of educational activities; naturally and artificially created socio-cultural environment of man; substrate of individualized activity, which is a transition from the learning situation to life, etc.

The interpretation of the concept of educational environment is determined – a set of conditions, factors, influences and opportunities that create the optimal space and situation of development of needs, interests and abilities of students, ensure their active position in the educational process, personal and professional development and self-development.

It is concluded that the importance of environmental education in the training of future educators is a source of environmental education, a place of educational and extracurricular activities, environmental and environmental research, organization of various environmental practices of students, creating a creative atmosphere for learning, communication, research search for all subjects of the educational process, and modeling and organization of appropriate environmental education environment will promote the integration of components of students' readiness to educate environmentally responsible behavior of preschoolers, mastery of professional and environmental values, development of readiness as a personal quality of future professionals.

Key words: *educational environment, future specialist of preschool education, ecologically expedient behavior.*

Актуальність проблеми. Формування екологічно доцільної поведінки як невід'ємного складника екологізації сучасної дошкільної освіти є головним викликом часу. Вихователь одночасно здійснює еколого-просвітницьку діяльність в роботі з батьками вихованців, педагогічним колективом дошкільного закладу і найближчим соціумом. Опанування вмінь еколого-педагогічної діяльності, зокрема виховання екологічно доцільної поведінки, дає вихователю змогу вдосконалювати взаємодію дитини з природним довкіллям, підтримувати та стимулювати інтерес і потребу любити та цінувати кожен природний об'єкт, піклуватися і дбати про нього та загалом формувати природничо-екологічну компетентність, здатність до екологічно відповідальної поведінки у будь-яких ситуаціях життєдіяльності.

Класичний педагогічний дискурс доводить, що об'єктом впливу у процесі виховання особистості мають бути саме умови, в яких живе, навчається і працює дитина, учень, студент, тобто оточення, діяльність, стосунки, життєвий досвід, переконання, цінності, ставлення до себе і світу, бо саме сукупність цих чинників і визначає спосіб буття та життєдіяльності суб'єкта, його поведінку. У подальшому зусилля вчених зосередилися на процесі становлення особистості у спеціально створеному середовищі, причому освітнє середовище є і предметом професійної діяльності педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Отже, звернення до цієї педагогічної категорії, що є провідним поняттям середовищного підходу, зумовлено її очевидним визнанням необхідною умовою (засобом) становлення майбутнього фахівця в галузі освіти (В. Беляєв, В. Желанова, Г. Ковальов, Ю. Мануйлов, О. Мітіна, В. Орлов, В. Панов, О. Рогова, С. Сергеев, В. Слободчиков, В. Ясвін та інші).

Мета дослідження – проаналізувати еколого-освітнє середовище як чинник ефектив-

ності професійної підготовки майбутніх вихователів.

Виклад основного матеріалу. Реалізація середовищного підходу у вищій освіті тісно пов'язана з обґрунтуванням феномену «освітнє середовище». Останніми десятиліттями спостерігаємо сплеск активного інтересу вчених та освітян до дослідження природи середовища і його функціональних характеристик, яке з погляду різних методологічних концептів тлумачиться по-різному: 1) колекційний підхід на підставі виокремлення та опису різних педагогічних умов і чинників; 2) соціально-психологічний підхід, у межах якого наукові завдання вирішуються на підставі методології соціальної та педагогічної психології; 3) просторово-предметний підхід, що продовжує традиції досліджень М. Монтесорі, спрямованих на аналіз обумовленості поведінки дітей просторовими особливостями освітнього середовища; 4) середовищний підхід у вихованні; 5) екологічний підхід, що спирається на зарубіжну і вітчизняну соціологічну, психологічну та педагогічну методологію і має системний характер (Jasvin, 2020).

Поняття «освітнє середовище» як наукова категорія висвітлено у багатьох наукових працях (А. Артюхіна, Г. Беляєв, В. Білик, В. Желанова, Л. Макар, О. Мерзон, В. Слободчиков, С. Совгіра, П. Федорова, А. Хуторський, Д. Чернілевський, О. Ярошинська, В. Ясвін, R. Baltusite, I. Katane, M. Novak-Dziemianowisz тощо). Загалом у науковому дискурсі існує безліч визначень цієї дефініції, її структурних компонентів, рис, функцій, типології. Аналіз результатів наведених досліджень доводить, що поняття «освітнє середовище» визначається через такі родові ознаки, як: конкретне середовище навчального закладу; умова і засіб навчання та виховання; система впливів й умов формування особистості; сукупність матері-

альних, педагогічних та психологічних чинників розвитку і саморозвитку особистості; багаторівнева система умов, що забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності; природно та штучно створене соціокультурне оточення людини; субстрат індивідуалізованої діяльності, що є перехідним від навчальної ситуації до життя, тощо.

Так, спираючись на власне бачення та наявні наукові підходи, В. Ясвін вважає, що освітнє середовище можна тлумачити як інституційно обмежену сукупність можливостей для розвитку особистості, які виникають під впливом педагогічно спроектованих організаційно-технологічних та просторово-предметних умов, а також випадкових чинників у контексті взаємодії членів освітньої спільноти (Ясвін, 2001). У цьому контексті заслуговує на увагу модель середовища розвитку особистості (методологічний вузол), яку запропонував учений та яка інтегрує положення «екологічного підходу до ієрархічної вбудови середовища» (У. Бронфенбреннер, Д. Гібсон), «еколого-особистісного» підходу щодо можливостей та компонентів середовища (Г. Ковальов), середовищного підходу про ніші та стихії середовища (Ю. Мануйлов).

С. Совгіра у своїх дослідженнях доходить висновку, що освітнє середовище навчального закладу можна розглядати як сукупність спеціально створених умов, занурених в особливу соціокультурну атмосферу і спрямованих на особистісно-професійний розвиток майбутнього фахівця, внутрішня частина якого перетинається безпосередньо з процесом навчання, а зовнішня частина є інтеграцією освітньої діяльності закладу вищої освіти і соціальних процесів, що відбуваються в суспільстві, його партнерських зв'язків із різними підприємствами та організаціями, які доповнюють його навчальну і виховну діяльність, спрямовану на вдосконалення особистісних та професійних якостей (Совгіра, 2018: 31–36).

В. Слободчиков розглядає освітнє середовище як простір, в якому відбувається продуктивна взаємодія суб'єктів освіти (Слободчиков, 1997).

Досить поширеними у сучасній науці та освітній практиці є такі моделі освітнього середовища, на які спираються вчені у розв'язанні освітніх завдань: «еколого-особистісна розвивальна модель» (В. Ясвін), «комунікативно-орієнтаційна модель» (В. Рубцов),

«антрополого-психологічна модель» (В. Слободчиков), психодидактична модель (В. Лебедева, В. Орлов, В. Панов) (Панов, 2004).

Аналітична робота, проведена нами, свідчить про те, що в узагальнювальному вигляді освітнє середовище як складник більш широкого соціокультурного середовища – це об'єкт освітньої системи в усьому розмаїтті його системних, ресурсних, процесуальних, суб'єктно-діяльнісних та знаннєво-інформаційних складників, цілісність якого забезпечується інтеграційними процесами, що проявляються на всіх рівнях і стосуються всіх компонентів освітнього процесу.

Долучаючись до позицій учених, освітнє середовище ми трактуємо як сукупність умов, чинників, впливів та можливостей, що створюють оптимальний простір і ситуацію розвитку потреб, інтересів та здібностей студентів, забезпечують їхню активну позицію в освітньому процесі, особистісно-професійний розвиток і саморозвиток.

Погляди на сутність еколого-освітнього середовища, його значущість та необхідність формування еколого-педагогічної компетентності презентовані у дослідженнях Н. Андрєєвої, Н. Белобородової, М. Білянської, О. Гончарової, Ю. Гришаєвої, Г. Папуткової, О. Рогової та інших.

О. Рогова вважає, що у формуванні еколого-педагогічної компетентності майбутнього фахівця екологічно відповідне освітнє середовище (науковець розглядає його як багатоструктурне явище) має виступати як: сукупність прямих і непрямих впливів на формування екологічної культури суб'єктів освітнього процесу та їх зворотний вплив на навколишнє середовище; інтегральний чинник процесу становлення еколого-педагогічної компетентності в умовах освітнього закладу; продуктивний спосіб включення суб'єктів освітнього процесу в екологічну діяльність; освітній ресурс еколого-педагогічної освіти; засіб гармонізації стосунків у системі «навколишнє середовище – соціум»; результат діяльності суб'єктів освітнього процесу, що впливає на становлення екологічної культури. Причому особливістю екологічно відповідного середовища є наявність природного компонента, який надає нові компенсаторні можливості стосовно природи завдяки природовідновлюваній функції такого середовища, стосовно суб'єкта освітнього процесу за допо-

могою формування емоційно-ціннісного ставлення до природи (Роговая, 2008).

Дещо інше тлумачення наводить Ю. Гришаєва, яка під екологічним освітнім середовищем розуміє систему педагогічного співробітництва на засадах ідей освіти для сталого розвитку (Гришаєва, 2014).

Щодо поняття еколого-освітнього середовища вважаємо доцільним таке його визначення: це сукупність умов (матеріально-технічних, психолого-педагогічних, організаційно-технологічних) та можливостей, що сприяють упровадженню еколого-педагогічного складника в систему професійної підготовки майбутніх вихователів, підвищенню й удосконаленню особистісно-професійної готовності до виховання екологічно доцільної поведінки дошкільників.

На рівні методологічних приписів у процесі моделювання середовища з дослідницькою метою маємо звертати увагу на певні його характеристики. Найбільш широкий за обсягом та деталізований їх огляд запропонував В. Ясвін, який виокремив мобільність, когерентність, узагальненість, сталість, інтенсивність, модальність, широту, усвідомленість, емоційність, домінантність, активність (Ясвін, 2020). Водночас інші науковці обґрунтовують такі суттєві властивості, як системність, багаторівневість, гнучкість, варіативність, контекстність, інтегрованість, інтерактивність, імерсивність (Г. Беляєв, В. Желанова, В. Орлов, В. Панов, С. Сергеев, В. Слободчиков, О. Ярошинська тощо). Своєю чергою наголосимо на таких важливих характеристиках, як: 1) інтегративність, що відображає зв'язок суб'єктів освітнього процесу та різних умов (просторово-часових, соціокультурних, дидактичних, психолого-педагогічних тощо); 2) варіативність – можливість змін у структурі середовища, пошук та оптимальне поєднання різних умов, технологій, засобів для забезпечення оптимального особистісно-професійного розвитку майбут-

нього вихователя; 3) інтерактивність, що спрямована на організацію паритетних стосунків викладача і студента, багатосторонньої комунікації; 4) використання самооцінки та постійного зворотного зв'язку, активна безпосередня участь студентів у всіх сферах еколого-педагогічної діяльності, створення можливостей для конструювання знань самими студентами та участі в усіх можливих екологічних практиках; 5) імерсивність, що забезпечує занурення суб'єктів освітнього процесу в реальну ситуацію еколого-педагогічної діяльності, залучає емоційно-мотиваційні та когнітивно-поведінкові структури особистості студента до діяльності у середовищі, максимально наближує до майбутньої професійної діяльності вихователя дошкільного закладу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Значення еколого-освітнього середовища у професійній підготовці майбутнього вихователя, враховуючи його багатофункціональність, складно переоцінити, адже воно є джерелом екологічної освіти, місцем розгортання навчальної і позанавчальної діяльності, проведення екологічних та еколого-педагогічних досліджень, організації різних екологічних практик студентів, створення творчої сприятливої атмосфери для навчання, спілкування, наукового пошуку всіх суб'єктів освітнього процесу, умовою самореалізації та розвитку індивідуальності кожного, підтримки мотиваційно-ціннісного ставлення до еколого-педагогічної діяльності, сферою та умовою ефективного застосування педагогічних технологій.

Моделювання та організація доцільного еколого-освітнього середовища сприятимуть інтеграції компонентів готовності студентів у виховання екологічно відповідальної поведінки дошкільників, опануванню професійних й екологічних цінностей, розвитку готовності як особистісно-професійної якості майбутнього фахівця.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Н. Система еколого-педагогического образования студентов-биологов в педагогическом вузе : монография. Санкт-Петербург : Издательство РГПУ, 2000. 111 с.
2. Гришаева Ю. Концепция формирования эколого-профессиональной компетентности студентов гуманитарного вуза : автореф. дис. ... д-ра пед наук : 13.00.08. Москва, 2014. 38 с.
3. Желанова В. Середовищний підхід у вищій освіті: сутність та логіка реалізації. Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання : монографія / за ред. О. Дубасенюк. Житомир : Рута, 2016. С. 98–116.

4. Панов В. Экологическая психология: опыт построения методологии. Москва : Наука, 2004. 196 с.
5. Роговая О. Становление эколого-педагогической компетентности специалиста в области образования : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Санкт-Петербург, 2008. 40 с.
6. Слободчиков В. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры. Новые ценности образования: культурные модели школ. *Innovator-Bennet college*. 1997. Вып. 7. С. 177–184.
7. Совгіра С. Характеристика освітнього середовища закладів вищої освіти в контексті середовищного підходу. Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи : матеріали третьої Міжнародної науково-практичної конференції, м. Умань, 16–17 лютого 2018 р. *Folia Comeniana: Вісник польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Я.А. Коменського* / гол. ред. І. Осадченко. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. С. 31–36.
8. Ярошинська О. Теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Умань, 2015. 544 с.
9. Ясвин В. Инструментальная экспертиза в процессе проектирования школьной среды : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Москва, 2020. 45 с.
10. Ясвин В. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. Москва : Смысл, 2001. 365 с.

REFERENCES:

1. Andreeva, N. (2000) Sistema jekologo-pedagogicheskogo obrazovanija studentov-biologov v pedagogicheskom vuze. Monografija [The system of ecological and pedagogical education of students-biologists in a pedagogical university. Monograph]. Izd-vo RGPU, 111 s. (in Russian)
2. Grishaeva, Ju. (2014) Konceptija formirovanija jekologo-professionalnoj kompetentnosti studentov gumanitarnogo vuza [The concept of formation of ecological and professional competence of students of a humanitarian university]. Moskva. 38 s. (in Russian)
3. Zhelanova, V. (2016) Seredovyshhnyj pidhid u vyshhij osviti: sutnist ta logika realizacii. Teorija i praktyka profesijnoi majsternosti v umovah cilezhyttjevogo navchannja : monografija [Environmental approach in higher education: the essence and logic of implementation. Theory and practice of professional skills in terms of purposeful learning: a monograph]. Vyd-vo Ruta. S. 98–116. (in Ukrainian)
4. Panov, V. (2004) Jekologicheskaja psihologija: Opyt postroenija metodologii [Environmental psychology: An experience of constructing a methodology]. M.: Nauka, 196 s. (in Russian)
5. Rogovaja, O. (2008) Stanovlenie jekologo-pedagogicheskoi kompetentnosti specialista v oblasti obrazovanija [Formation of ecological and pedagogical competence of a specialist in the field of education]. SPb., 40 s. (in Russian)
6. Slobodchikov, V. (1997) Obrazovatel'naja sreda: realizacija celej obrazovanija v prostranstve kultury. Novye cennosti obrazovanija: kulturne modeli shkol [Educational environment: the implementation of the goals of education in the space of culture. New values of education: cultural models of schools]. *Innovator-Bennet college*. Vyp. 7. S. 177–184. (in Russian)
7. Sovgira, S. (2018) Harakterystyka osvitnogo seredovyshha zakladiv vyshhoi osvity v konteksti seredovyshhnogo pidhodu [Characteristics of the educational environment of higher education institutions in the context of the environmental approach]. VPC "Vizavi". S. 31–36. (in Ukrainian)
8. Jaroshynska, O. (2015) Teoretychni i metodychni zasady projektuvannja osvitnogo seredovyshha profesijnoi pidgotovky majbutnih uchyteliv pochatkovoї shkoly [Theoretical and methodological principles of designing the educational environment of professional training of future primary school teachers]. Uman. 544 s. (in Ukrainian)
9. Jasvin, V. (2020) Instrumentalnaja jekspertiza v processe proektirovanija shkolnoj sredy [Instrumental expertise in the process of designing the school environment]. M., 45 s. (in Russian)
10. Jasvin, V. (2001) Obrazovatel'naja sreda: ot modelirovanija k proektirovaniju [Educational environment: from modeling to design]. M.: Smysl. 365 s. (in Russian)